

v Arles. První vážnější zásah proti komunálním svobodám vyšel se strany císaře Friedricha II., druhý uskutečnili sami provençalští feudálové. Ve 40. letech XIII. stol. zláskávají jihofrancouzští feudálové převahu nad městy. Ve městech se toto postavení feudálů obráží zesílením náboženského útlaku, vyvolaného především působností žebravých řádů a konečně jsou města organicky včleňována do francouzského království.

Z uvedeného je patrné, že práce Engelmannové, jakkoliv je tématicky omezena, obsahuje řadu poznatků, které mají širší dosah, poznatků, jež musí uvážit každý historik, zabývající se otázkou tzv. městského státu ve Francii a Itálii. Za takové považujeme především 1. otázku vlivu feudální třídy ve městech, 2. zjištění třídní základny vlády konzulů a podestů a konečně 3. třídní analýzu kofenů městského kacířství, která se v mnohém přiči ustalým schématům. Zde a i v jiných názorech je práce E. Engelmannové studií skutečně průkopnickou.

Jaroslav Kudrna

H. I. Marrou; *De la connaissance historique*, Paris 1959. III. vyd.

Není zajisté náhodné, že se práci H. I. Marroua „O historickém poznání“ dostalo během několika let již třetího vydání. Studie, jež má představovat jakýsi úvod do problematiky historické metodologie, pochází z pera katolicky zaměřeného historika křesťanství na Sorbonně a autor se v ní chce ze svých ideologických pozic vyrovnat s ideovými proudy současné buržoazní historiografie. Vyrovnání znamená ovšem i absorpci metodologických prvků různých směrů, existencialistickou dějinnou koncepci počínaje a metodami vypracovanými školou Annales konče. Práce má podat zhodnocení vědních postupů, s nimiž se setkáváme v současné buržoazní historiografii, zároveň pak má sloužit jako návod pro práci historiků samotných, není tedy psána abstraktně, nýbrž je doplněna řadou konkrétních příkladů, které mají demonstrovat závěry širší platnosti.

Svým obsahem je Marrouova studie zaměřena proti běžné pozitivistické historiografii, jež se veulku tradovala na francouzských universitách do r. 1938 a je si na ní možno ověřit alespoň některé stránky protipozitivistické reakce, již jsme v buržoazní metodologii historie a v buržoazní filosofii dějin svědky několik desítek let a jejíž dosah si dnes počínají uvědomovat i historikové, pro něž byla dříve historie povoláním a řemeslem, historikové, kteří nepřestali zdůrazňovat, že se jich nedotýká filosofická problematika historie.

Je nutno říci, že ve Francii — na rozdíl od Německa — si historikové filosofický dosah historie počali uvědomovat až v období 2. světové války, kdy „skutečná historie“ učinila sporným dosavadní způsob psaní historie a kdy vyvstala otázka nejen smyslu historie současné, historie reálné, nýbrž i smyslu historie psané.

Marrou sám podobně jako dříve již Troeltsch a mnozí jiní metodologové dějin vidí základní protiklad současné historiografie jako protiklad mezi stále se zdokonalující technikou historické práce a výsledky, k nimž je možno těmito nejdokonalejšími prostředky dospět. A tyto výsledky jsou podle něho velmi sporné, jinými slovy: je nutno zvážit únosnost historie a historických metod v celku.

Marrou veulku správně ukazuje, že starý pozitivistický historik nebyl takovýmito otázkami znepokojován, a když mu byly položeny, obyčejně odpovídal: Jsem pouhý historik, nejsem filosof. Marrou právě v takovémto lartpourlartismu vidí nebezpečí pro současnou „civilizaci“.

Marrou sám je nepřimo nucen doznat (str. 16), že snaha po překonání stadia vědy zblavené ideologie vyplývá u buržoazních historiků ze základní nejistoty; historikové nevidí perspektivy vývoje. Na příkladě Marroua se dá dobře sledovat, jak nové zideologizování historie, jež uskutečňuje řada buržoazních historiků, nutně vede k likvidaci pozitivních výsledků starší buržoazní historiografie.

Je příznačné, že Marrou pozitivismus ztotožňuje s kritikismem (str. 98) a boj proti pozitivismu znamená u něho boj proti historické kritice. Nelze upřít, že kritická metoda, již se používalo v různých odvětvích buržoazní historiografie, vedla zvláště mezi dvěma světovými válkami k formalismu, — vzpomeňme jen pomocných věd historických v tomto období — a končila v libovolných apriorních konstrukcích. Chyba však — a to je nutno zdůraznit — nebyla v samotné kritice, nýbrž v tom, že některé postupy vědní byly zabsolutizovány a jejich platnost rozšířena i tam, kde jim látka neodpovídala. Východisko tedy je konkrétní přezkoušení těchto metod. To ovšem Marrou nemá naprosto na mysli. Kritikismus obětuje ve prospěch osobitě pojaté teorie porozumění, sympatie. Smysl těchto „teorií“ je asi tento. Má-li historik pochopit nějaký historický jev, musí mu být psychicky spřízněn, „musí mít ve své osobní kultuře, ve struktuře svého ducha psychologické stejné body (affinités) . . . jež mu umožní pochopit city, ideje, chování lidí minulosti, jež nachází v dokumentech“ (str. 102). Důsledkem toho je, že např. o náboženství nemůže psát člověk, který je svou podstatou ateista.

Aby nám bylo v tomto směru dobře rozuměno. Nemůžeme pochybovat o tom, že historické poznání je podmíněno, ovšem tato podmíněnost vyplývá ze zcela jiných činitelů, než si představuje Marrou. Jde o skutečnou podmíněnost společenskou a třídní, otázka sympatií spadá při nejslepším do sféry osobní, psychické, vědecky vcelku nekontrolovatelné. Použití této kategorie (sympatie) však nepřekvapuje u myslitele, který vychází z katolicismu. Myšlenka porozumění na základě sympatie má totiž své kořeny v mystice a v novověké filosofii byla posunuta do popředí především pod vlivem Maxe Schelera. Z historie vědy je známo, že právě těmito mystickými pojmy se bojovalo proti racionalismu a vědě vůbec.

Marrouovi sluší celá tato „teorie“ k omezení úlohy rozumu, rozum se musí omezit ve prospěch lidského cvičení. Člověk, zdůrazňuje Marrou výslovně, se nemůže domnívat, že může vše poznat, neboť tím by se rouhal samotnému bohu.

Z toho, co řečeno, je zřejmé, že Marrou nemůže mít vědecké pojetí historie, i když na druhé straně se velmi často otevřeně staví proti výrobcům historických mýtů, jakým byl například Spengler a Toynbee. Historie je pro Marroua především výsledkem situace člověka, jednotlivce, který hledá odpověď na otázku své existence, jest výrazem existenciální úzkosti. Odtud u Marroua i deformace jinak správné myšlenky, že historii je nutno psát právě z hlediska problému, před nímž člověk stojí; historie je tedy samá podle Marroua jakousi relací mezi minulostí a přítomností. Nakonec se základní problematika historické práce u Marroua rozplyne v náladách, pocitech, sympatiích. Z hlediska vývoje historie jako vědy znamená tento postoj další krok k mysticismu, a to i ve srovnání s pozitivismem. I když pozitivistický postup nalézt dokument, kriticky ho prověřit a pak zinterpretovat byl mechanický a ignoroval úplně třídní funkci dokumentu, byla zde přesto snaha o rekonstrukci objektivní souvislosti. Marrouovi se však historie nakonec rozplyne v „postojích“.

Marrou zákonitě s vědeckostí likviduje i příčinnost. Má pravdu potud, když uvádí, že staré pojetí příčinnosti bylo jednostranné. V historii se ho používalo tam, kde šlo o vyjádření souvislosti mezi politickými událostmi. Marrou podobně jako jiní metodologové dějin období imperialismu likviduje však příčinné poznání ve prospěch celistvosti, ve prospěch intuíce, případně nahrazuje příčinnost funkcí. Příčinnost je vytržena z objektivních souvislostí a nahrazuje se hypotézami (str. 180). Historik prostě — alespoň tak si představuje věc Marrou — radí vedle sebe věci předcházející a následné, jinými slovy vracíme se k starému humovskému pojetí příčiny. Jsou-li dány tři jevy, objeví se nutně čtvrtý jev. Ale i toto pojetí příčinnosti nakonec Marrou odvrhne nebo lépe prohlásí za jednostranné a nahradí příčinnost strukturálním dynamickým chápáním. Nejde již o to, pochopit, jakými příčinami byl ten či onen jev vyvolán, nýbrž spíše o to, že ten či onen jev je v součásti celku, je tisíci vlákný spojen s jinými částmi celku a v rámci tohoto celku se vyvíjí. Je pak podle Marroua možno mluvit o celcích v širším a užším slova smyslu — každá větší totalita se dělí na menší apod. V zásadě ovšem Marrou chápe tyto struktury čistě idealisticky jako vyjádření smyslu. Marrou je dalek toho, aby určil, jak se takový celek projevuje reálně. Jestliže Marrou likviduje příčinné poznání, vzdává se i možnosti poznat zákonitosti a samotné zákonitosti nahradí pouhými podobnostmi. Tento útok proti zákonitostem je u Marroua pojat bezprostředně jako útok proti marxismu, proti marxistickému zdůvodnění ekonomické podmíněnosti ideologických jevů. Ale nejde zde jen o útok proti marxismu. Marrou útočí i proti teoriím, které sice neopouštějí pole buržoazní ideologie, přesto však hledají vztahy mezi ideologickými a politickými jevy. Takového pojetí teorie prý podle Marroua ignoruje osobní momenty v životě autora, které Marrou považuje za mnohem závažnější než vlastní ekonomické podmínky (str. 195).

Proti marxismu uplatňuje Marrou výtky, jimž jsme přivykli v buržoazní historiografii období imperialismu. Marxismus obviňuje z hegelianismu, který uniformizuje a znásilňuje historickou realitu. V těchto výtkách je Marrou zcela nepřívodní, zde pouze rezumuje názory L. Febvra, a R. Arona. Tito autoři však byl i mnohem rafinovanější a připouštěli oprávněnost marxistického přístupu k ekonomickým jevům a popírali jeho platnost pro oblast, kde nebyl propracován. Marrou jde dále a snaží se marxismus diskvalifikovat ve své podstatě. A nejen marxismus, vlastně každé historické poznání, jež se opírá o zákonitosti.

Snad nejzajímavější je ona část Marrouovy studie, v níž se zabývá otázkou tvoření historických pojmů. Zde Marrou nezapře vliv Diltheye a jeho školy projevující se mimo jiné i v kritice ideálního typu u koncepci M. Webera. Marrou kritizuje především Weberovo pojetí abstrakce, tje. abstrakce, jež se nezakládá na osamostatňování podstatných rysů, nýbrž izolaci a kombinaci jednotlivých prvků. Takového pojetí abstrakce je prý podle Marroua plně libovůle. Marrou je kritizuje ovšem především proto, že vnáší prvky teoretičnosti do historie, a tím zbavuje historickou látku její konkrétnosti (str. 164). A jelikož konkrétnost je podle Marroua protiracionelní, popírá Marrou ve Weberově koncepci i zbytky racionalismu. Jinak právě tato část práce je nejpodnětější. A celá otázka tvoření historických pojmů čeká ještě na rozpracování. Připomeňme ovšem, že:

skutečně vědecký základ k teorii historických pojmů byl dán u klasiků marxismu, vzpomeňme jen Marxova Úvodu ke kritice politické ekonomie, kde Marx řeší otázku, proč některých pojmů je možno použít k více epochám a jiných jen k epoše jedné.

Marrouova práce vcelku shrnuje některé nové jevy, s nimiž se setkáváme v buržoazní historiografii po druhé světové válce. Především v ní jde o pokus sloučit světový názor s empirickými postupy, aniž ovšem historik musí uvažovat o podstatě historického procesu. Pokud jde o poznání vlastních hybných sil historie, stojí Marrou nejen na pozicích agnosticismu, nýbrž bezprostředně i fideismu. Poznat podstatu historického procesu může jen bůh. Jde tedy v zásadě u Marroua o sloučení novopozitivistického empirismu s intuitivismem a fideismem. Toto sloučení je příznačné nejen pro Marroua, nýbrž i pro řadu dalších buržoazních historiků a filosofů dějin. Ukazuje se, jako tomu už bylo několikrát v historii, že cesta k mysticismu vede přes empirismus. Jakkoliv se Marrou distancuje od koncepce Toynbeeho, přesto se dostává do pomezí jeho názoru a jestliže nelikviduje plně postupy starší historické metodologie, tak důsledně jako Toynbee, pak je alespoň deformuje ve prospěch náboženského názoru.

J. Kudrna

I. A. Novikov, Družba narodov SSSR — istočnik mogučestva sovětskogo gosudarstva i jego vooružennych sil. Vojennoje izdatelstvo MO SSSR, Moskva 1959, str. 231.

Autor (starší vědecký pracovník Institutu historie Akademie nauk Ukrajinské SSR v Simferopolu, kandidát historických věd) si v knize položil cíl, sledovat řešení národnostních problémů v carském Rusku, jak se vyvíjela politika bolševiků v tomto směru, potom vylíčil způsob uskutečňování komunistických zásad v národnostní otázce sovětského Ruska a další její vývoj v Sovětském svazu podle hledisk, naznačených v samotném názvu knihy. Vycházel při tom v první řadě z leninské teorie národnostní otázky, z Leninových děl, z materiálů některých sjezdů či konferencí Komunistické strany v SSSR a konečně využil výsledky heuristického bádání tisku, především „Pravdy“. Jde o práci po výtece teoretickou, která usluje všude, kde je to jen možné, zevšeobecnit problematiku národnostní otázky, i když na druhé straně uvádí dostatečné množství konkrétní materiálu, kterým hodnověrně prokazuje správnost teoretických závěrů. Lze říci, že je to příkladná ukázka marxistické teoretické práce z tohoto oboru.

Autor se neuzavírá pouze do hranic Sovětského svazu. Zejména v období Velké vlastenecké války si klade otázku družby mezi všemi národy, které bojovaly proti fašistickému Německu, zejména pak mezi národy, které se účastnily boje po boku Sovětské armády. Podle svých vytčených cílů nezůstává Novikov nic dlužen této širší problematice ani když líčí období budování komunismu v Sovětském svazu. Přesto však nutno říci, že tato širší problematika zůstává v Novikovově práci spíše na okraji; není a neměla být ani středem jeho vědeckého zájmu. Po pravdě však třeba přiznat, že je to problematika, která by si zasloužovala zpracování pro svou aktuálnost, politický dosah a význam. Jde však o téma, které si nutně vyžadá novou, rozsáhlou studii, které musí předcházet řada přípravných prací, pokud možno od autorů různých národů.

Autor knihy soustředil látku do čtyř kapitol. Otázka národnostní problematiky v období carského Ruska tvoří jakýsi historický úvod k podstatě celé práce, tj. k období Sovětského svazu, zejména pak Velké vlastenecké války a období budování komunismu v SSSR.

V první kapitole rozvíjí autor Leninovu hesi o boji bolševiků za sjednocení pracujících mas různých národností pod vedením ruského proletariátu. Srovnává období před Velkou říjnovou socialistickou revolucí a po jejím vítězství z hlediska národnostních problémů v carském Rusku a v Sovětském svazu. Ukazuje na realizaci Leninovy myšlenky sjednocení všech sovětských republik v jediný celek, a to na základě dobrovolnosti a rovnoprávnosti kterékoli národnosti.

Druhá kapitola si všímá rozvoje družby národů SSSR v období sovětských pětiletých hospodářských plánů. Znovu vystupuje do popředí základní Leninova hesi o budování socialismu ve všech sovětských republikách za pomoci pracujících největšího národa, tj. ruského národa. Autor ukazuje, jak uskutečňování této hesi V. I. Lenina v praxi přivedlo k budování socialismu mnohé národy Střední Asie, Kavkazu, Kazachstanu, Povolží, Dálného východu aj. Vybudování socialismu v SSSR bylo možné takto na zásadách morálně-politické jednoty celé společnosti Sovětského svazu, na zásadách co nejtěsnější bratrské spolupráce socialistických národů celé země.

Vítězný socialismus zrodil tvořivý patriotismus, který se stal zdrojem masového hrdinství v práci i v boji s nepřítelem. To se projevilo zvláště ve Velké vlastenecké válce, které věnuje autor rozsáhlou třetí kapitolu. Boj za Velké vlastenecké války dokonale prověřil sílu a neporazitelnost družby sovětských národů, vedených Komunistickou stranou. Novikov přesvědčivě líčí, že veskeré úspěchy jednotlivých národů sovětské země, ať máme na mysli oblast hospodářskou, kulturní aj., spočívají na oné družbě národů; hospodářský a kulturní vývoj se pak jeví svou formou jako národní, obsahem jako socialistický.